

II. KULTURNĚ - HISTORICKÝ POTENCIÁL

II.1. Úvod

Zpráva pojednává o kulturním a historickém potenciálu území, možnostech jeho rozvoje i jeho současných slabinách. V první části je nastíněna historie krajiny s hlavním zřetelem na období vzniku a rozvoje komponované krajiny v baroku a na přelomu 18. a 19. století. V další části jsou stručně popsány nejvýznamnější památky v území, které jsou pro zdejší kraj charakteristické. Následuje zhodnocení současného stavu památek a péče nejen o ně, ale i o celou kulturní krajinu. Tato část pojednává o možnostech, jak využít existující kulturně-historický potenciál, stávající překážky a možnosti.

II.2. Historický význam území

Krajina v okolí měst Nové Dvory a Žehušice je nepřetržitě osídlena již od pravěku. Všechna lidská pokolení v ní zanechala své stopy, které jsou tím patrnější, čím jsou mladší. Tato krajina byla povětšinou komponována nejen s ohledem na hospodářské výnosy, ale též s estetickými záměry. Což určuje její zvláštnosti tím více, že stopy historických krajinářských úprav jsou dodnes patrné.

Novodvorský a Žehušický patří do staré sídelní oblasti Čech, takže stopy osídlení zde můžeme vysledovat až do doby kamenné. V území se nachází řada archeologických nalezišť se stopami po pravěkém i středověkém osídlení. Ovšem soudobá sídelní síť, která významně předurčuje podobu krajiny, je podstatně mladší a zformovala se ve 12. až 14. století. Nejvýznamnější roli při tom hrál cisterciácký klášter v nedalekém Sedlci, jenž podnítil založení většiny sídel. Vznik některých jiných obcí však s klášterem nesouvisí, neboť byly sídlem a majetkem místního velmože. Klášter založil roku 1142 Miroslav z Cimburka, který pozval cisterciácké mnichy do Sedlce a daroval jim okolní pozemky. Klášter vlastnil většinu půdy v oblasti a podněcoval její hospodářský rozvoj. Inicioval vznik vesnic a zakládal hospodářské dvory pod svou přímou správou, čímž byla vytvořena základní kostra sídelní a krajinné struktury.

Nejstarší současná sídla v území jsou doložena v písemných pramenech ze 12. století, nepočítáme-li Malín situovaný na Haberské zemské stezce, který proslul již v 9. - 10. století jako slavníkovské hradiště a mincovna stříbrných slavníkovských denárů ražených s nápisem „Malin civitas“. Při založení sedleckého kláštera mu byly darovány vsi Hlízov, Chotusice a Rohozec. Ze 12. století jsou doloženy ještě Vlačice, které byly majetkem Hroznaty z Peruce, Svatý Jakub, záhy získaný sedleckým klášterem, a Záboří, které se stalo novým sídlem Miroslava z Cimburka poté, co přenechal Sedlec cisterciákům. V Záboří nad Labem a ve Svatém Jakubu se zachovaly jedinečné románské kostely. Zmiňována je ještě zaniklá ves nedaleko Kačiny. Ostatní obce pochází z období středověké kolonizace krajiny ve 13. a 14. století. V novověku vznikla dvě nejmladší sídla: Bernardov, založený v roce 1680 Bernardem Věžníkem na úpatí Železných hor, a Borek, který nechal založit hrabě František Thun-Hohenstein v roce 1711 u rybníka Světlov.

Rozvoj kutnohorských stříbrných dolů od 2. poloviny 13. století se v území projevil rozsáhlým odlesněním a také zintenzivněním zemědělské výroby, která musela zásobovat rychle se rozvíjející Kutnou Horu. Již ve 14. století, ale hlavně v století následujícím, se začalo s budováním rybníků. Jen v dolním Podoubraví od Bojman k Habrkovicím vznikla soustava nejméně 8 rybníků o celkové výměře asi 600 ha (do dnešní doby se z nich nezachoval ani jediný). Další rybníky byly vybudovány v povodí Klejnárky a Brslenky. Celkem se v sledovaném území rozkládalo podle hrubého odhadu více než 1000 ha vodních ploch. Rybníky tak pokrývaly přibližně 10 % území (při dolní Doubravě asi 30 %) a tvořily mimořádně významnou složku tehdejší krajiny i ekonomiky.

Za husitských bouří v první polovině 15. století byl vypleněn sedlecký klášter a jeho majetková držba se rozpadla. Část z ní získala šlechta a některé majetky připadly i císaři Zikmundovi Lucemburskému, který dával jednotlivé vesnice do zástavy. Rychlé střídání majitelů k rozvoji kraje nepřispívalo. Postupně však zdejší pozemky soustřeďovali ve svých rukou Žerotínové, kteří roku 1551 získali Žehušice a v roce 1569 koupili Nové Dvory. Takto bylo ve druhé polovině 16. století zformováno Žehušické i Novodvorské panství, i když jejich hranice nebyly definitivní a měnily se s tím, jak jejich majitelé přikupovali či prodávali jednotlivé vsi.

Tricetiletá válka v první polovině 17. století sice pro obě panství znamenala zrušení a změnu majitele, ale žádná z vesnic nezahynula. Zdejší úrodný kraj se poměrně rychle vzpamatoval a následující barokní období přineslo nejen nový hospodářský rozkvět, ale i počátek velkorysých krajinářských komposicí. Zejména na Novodvorském panství, jež v roce 1679 získal Bernard Věžník, který zahájil projekt velkolepých barokních úprav přestavbou novodvorského zámku. Podél něj nechal vybudovat rozlehlou barokní zahradu s četnými fontánami a tvarovanými dřevinami. Další z atrakcí byl vodní kanál ze zahrady do nedalekého Svatoanenského rybníka, jenž byl uzpůsoben projížděnkám na lodičkách. V krajině byly zakládány obory a bažantnice. Jedna bažantnice vznikla naproti zámku hned u Nových Dvorů, ta měla být také formálně upravena s hvězdicovitým průsekem a fontánou ve svém středu. Další bažantnice a obora vznikly na návrší nad Novými Dvory, kam bude později situován kačinský park. Jednotlivé krajinné prvky byly propojeny alejemi.

Nová fáze rozsáhlých komponovaných úprav krajiny je spojena s příchodem hraběcího rodu Chotků na Novodvorské panství v roce 1764. Chotkové navázali na starší barokní úpravy vymezené soustavou alejí, lesních porostů a rybníků, které doplnili a pozměnili. Mnohé z těchto barokních a klasicistních alejí člení krajinu dosud. Jan Karel Chotek a především jeho syn Jan Rudolf Chotek završují poslední a nejrozsáhlejší etapu cílevědomého utváření krajiny. Vedle hospodářsky motivovaných opatření je to především krajinný park a velkoryse koncipované krajinářské úpravy okolo Kačiny, které jsou v jednotě s okolím pojímány jako okrasný statek (ferme ornée). Krajina má být zároveň krásná i účelně hospodářsky využívána. Je zajímavé, že s úpravami krajiny se začalo před postavením zámku, který byl vlastně zasazen do již připravené, předem vysázené parkové kompozice na nejvyšším místě plochého návrší. Hlavní osa, dříve zvýrazněná topologickou alejí, vychází ze středu zámku a vede východním směrem přes dávno zrušený Mikulášský rybník k hranicím panství u Železných hor na východním horizontu. Rozsáhlejší část parku leží před západním průčelím zámku. Protíná ji jihozápadní část hlavní osy, jež směřuje k

Novým Dvorem, bývalému správnímu centru panství, a k vrchu Kaňk na západním horizontu. Zámek byl obklopen otevřeným lučním porostem, který od okolí fyzicky, nikoliv opticky odděluje ha-ha příkop a částečně i vodní kanál, který je dnes zanesený a zarostlý. Spojoval zámek s Klejnárkou a umožňoval plavbu na lodičkách až do řeky Labe vzdálené asi 5 km. Projíždělkám na loďkách sloužil i více než stohektarový Mikulášský rybník, na němž bylo vybudováno několik umělých ostrovů s pavilony pro odpočinek a podávání občerstvení. Pozůstatky těchto umělých ostrůvků identifikujeme i v dnešní zemědělsky využívané krajině. Jižně a západně od zámku přechází park do lesních partií, protkaných pravidelnou sítí cest. V nich byly ukryty další drobné stavby, zákoutí s rybníčky, ale i dvojitý stromový rondel.

Jan Rudolf Chotek si od sousedního Žehušického panství pronajal vrch Kamajka, který je s nadmořskou výškou 236 m nejvyšším bodem území. Nechal jej zalesnit a vystavět na něm pavilon v maurském stylu, čímž byla vytvořena nová dominanta jednoho z průhledů od zámku Kačina. Zdejší plochý reliéf byl záměrně romanticky přetvořen a zpestřen nově vybudovanými pahorky, valy a příkopy s umělým přemostěním. Kamajka tak zároveň tvoří „most“ mezi krajinářskými úpravami na Novodvorském a sousedním Žehušickém panství. Ty reprezentuje především Žehušická obora, která vznikla ve 20. letech 19. století na místě vysušeného rybníka Kravinec (vysušen 1826) v údolní nivě Doubravy. Obora, protékaná řekou Doubravou, navazuje na menší anglický park (arboretum) při žehušickém zámku. Park i obora byly upraveny v přírodně krajinářském duchu. Významnou krajinotvornou roli zde opět hrají vodní a vegetační prvky. Jedná se o poměrně uzavřený celek, lemovaný porosty listnáčů se starými doupnými stromy (zejména duby). Střed obory na místě dna bývalého rybníka vyplňují luční porosty střídané skupinami často exotických stromů. Obora slouží chovu zvěře (daněk, bílý jelen) a představuje zároveň významné biocentrum regionálního významu na regionálním biokoridoru Doubrava.

Zrušení rybníků v první polovině 19. století znamenalo velký a negativní zásah do krajinné struktury. Prakticky všechny rybníky byly vysušeny a jejich dna přeměněna v zemědělskou půdu.

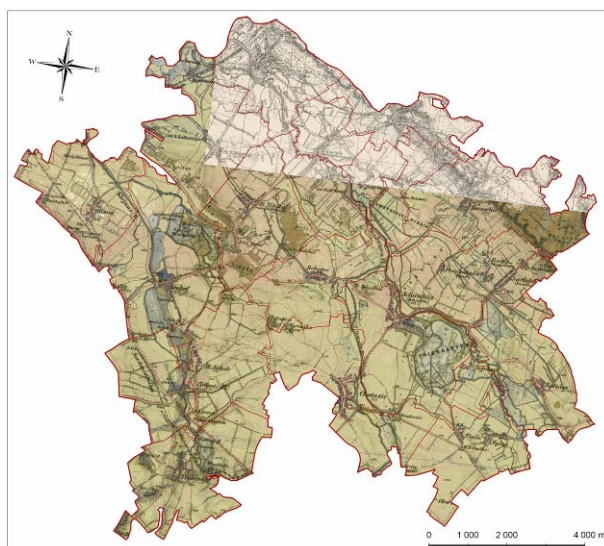
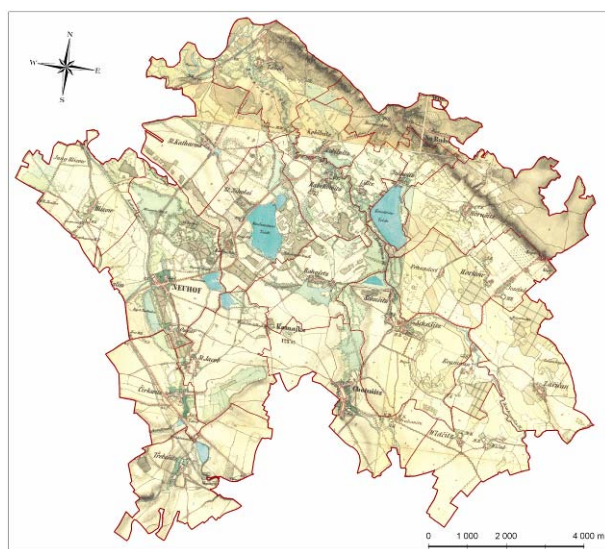
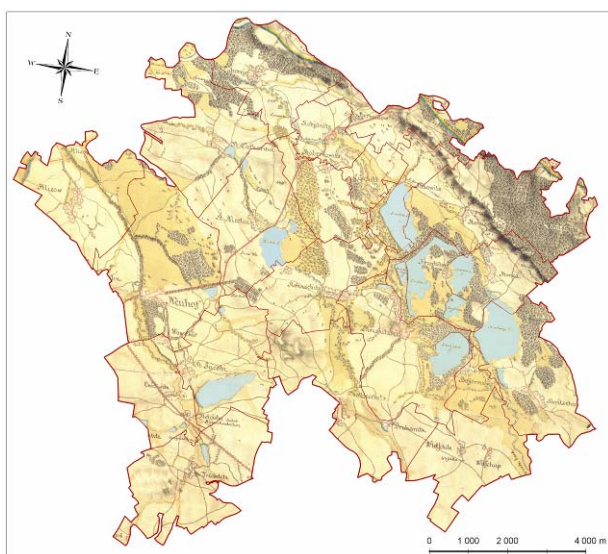
Plocha rybníků v celém sledovaném území se snížila z 1000 ha na přibližně 10 ha, to jest na pouhé 1 % své původní rozlohy. Jejich pozůstatky však lze dodnes v krajině vystopovat. Další velkou změnou byla pozemková reforma ve 20. letech 20. století. Většina bývalých panských dvorů zanikla, jejich půda byla rozparcelována a rozdělena mezi bezzemky a malé rolníky.

Výrazně negativně se na krajině podepsalo období socialistické kolektivizace a socialistického zemědělství od 50. let 20. století. Dramatické změny v krajině struktuře, zánik mnoha prvků rozptýlené zeleně a cestní sítě, celková destabilizace krajiny a snížení biodiverzity byly již mnohokrát popsány a nevyhnuly se ani našemu území. Mimo tradiční venkovský intravilán zde vznikly rozlehlé unifikované objekty zemědělské živočišné velkovýroby (Svatý Mikuláš, Svatá Kateřina, Borek, Kobylnice, Rohozec), které zcela narušují harmonickou dimenzi venkovské zástavby a krajiny. Velkovýkrmna prasat byla dokonce vybudována ve vzdálenosti 1 km od zámku Kačina. Ve východní části řešeného území, na úpatí Železných hor, byly v tomto období založeny stovky hektarů nových ovocných sadů. Některé z nich jsou dnes opuštěné nebo byly převedeny zpět na ornou půdu. Preferencí jediné, pouze výrobní zemědělské funkce, se krajina stala obtížně průchodnou i pro samotného člověka.

Dvacáté století nebylo příznivé ani k prvkům historické krajině struktury. Stavební i vegetační prvky historických krajinářských úprav, významná součást paměti kulturní krajiny, byly ponechány bez péče a údržby a postupně se začaly rozpadat. Řada jednotlivých prvků tak nevratně zanikla. Přesto si krajina Novodvorská a Žehušická zachovala až do dnešní doby specifický krajinný ráz, který je třeba chránit a aktivně o něj pečovat.

Novodvorská a Žehušická prošly ve své historii staletým vývojem, který se na tváři krajiny zřetelně odráží. Středověká kolonizace dodnes určila podobu sídelní sítě. Naopak z rybníčních soustav, které byly budovány ve 14. a 15. století, se nedochovalo téměř nic a v krajině je připomínají pouze pozůstatky hrází. Velkorysé komponování krajiny přineslo nejprve baroko. Ještě významněji a prakticky na celém území se uplatnily úpravy v krajinářském duchu, provedené v 19. století. Na ně je také v současné krajině nejvíce upomínek. Zároveň však byla právě na přelomu 18. a 19. století zrušena většina rybníků. Velké a převážně negativní zásahy do krajiny přinesla zemědělská velkovýroba ve 2. polovině 20. století, která setřela řadu historických prvků; velmi postihla cestní síť a rozptýlenou zeď. Přesto stopy komponovaných úprav dávají současné krajině specifický charakter, který si заслужuje ochrany, regenerace a uvedení do širšího povědomí obyvatel i návštěvníků zdejšího regionu. V polovině 90. let 20. století byla na ochranu zdejší krajiny vyhlášena Krajinná památková zóna Žehušicko.

Území Novodvorská a Žehušicka na starých vojenských mapách - 1. vojenské mapování (1764 - 1783), 2. vojenské mapování (1836 - 1852), 3. vojenské mapování (1877 - 1880)

II.3. Vybrané významné památkové objekty

Kostel sv. Vavřince se zvonící v Církvici stojí uprostřed obce na vyvýšeném místě a je obehnan hřbitovní zdí s výklenkovými kapličkami. Kostel je původně gotický, ale v roce 1684 byl přestavěn barokně. Samostatně stojí vrcholně barokní zvonice. Vedle kostela je raně barokní fara.

Zámek v Hlízově je barokní a pochází z 1. poloviny 18. století. Byl postaven na místě starší tvrze na návsi.

Dům č. p. 19 v Horušicích původně sloužil jako myslivna, od konce 19. století jako residence (repositorium) sedleckého kláštera. Je to zajímavý, jednopatrový, barokní dům z poloviny 18. století na východním okraji obce. Při vstupu do objektu je na podstavci socha sv. Jana Nepomuckého z roku 1740.

Kostel sv. Václava v Chotusicích byl původně gotický z přelomu 13. a 14. století. V první polovině 17. století byl přestavěn v duchu vrcholného baroka. Monumentální kamenný portál s aliančním erbem Thunů je datován rokem 1716, kostel byl přestavěn po požáru v roce 1742. V průčelí kostela je barokní socha sv. Václava. Kostel je obehnan původně hřbitovní zdí (dnes hřbitov zrušen), na vstupní bráně jsou sochy sv. Rocha a sv. Floriána. Naproti kostelu stojí **děkanství**. Dům pochází ze 17. století, empírový trojúhelníkový štít byl vyzdvižen v roce 1825.

Zámek v Nových Dvorech byl založen roku 1588 Kašparem Melicharem ze Žerotína a vystavěn v renesančním stylu. Na přelomu 17. a 18. století byl barokně přestavěn Bernardem Věžníkem, který si Nové Dvory zvolil za své hlavní sídlo. Původně měl zámek dvě nádvoří, později byla dvě křídla zbourána a zůstalo zachováno jen jedno čtvercové nádvoří a z něj do náměstí vybíhající křídlo s arkádami a kostelem sv. Martina. Za Bernarda Věžníka vznikla kolem zámku velkolepá barokní úprava (zahrada, vodní kanál, rybník s přístavištěm loděk, bažantnice a obora). **Dominikánská residence s kostelem sv. Anny** byla také postavena z iniciativy Bernarda Věžníka a jeho manželky Barbory na přelomu 17. a 18. století. Barokní komplex navazoval na zámek a uzavíral hlavní osu zahrady. Interiér kostela je zdoben nádhernou štukovou výzdobou. Celý komplex je obehnan zdí, v níž jsou dvě brány. Směrem na náměstí je brána se sochami sv. Dominika a sv. Tomáše Akvinského, na bráně směrem k zámku jsou sochy Davida a Arona. Před vstupem do residence jsou sochy sv. Barbory a sv. Notburgy, všechny sochy jsou barokní z doby kolem roku 1700. V Nových Dvorech se dochovaly i další barokní stavby: **hospoda** z přelomu 17. a 18. století, **městský dům** postavený za Bernarda Věžníka zřejmě jako byty pro zámecké zaměstnance (též „stará pošta“, protože zde byla od roku 1869 první pošta v Nových Dvorech), raně barokní **jízdárna** nebo **Červený domek** severně od obce, což je barokní stavba založená v roce 1703 baronem Věžníkem a přestavěná koncem 18. století za Jana Rudolfa Chotka, kdy byla využívána jako odpočinkové místo při vyjíždkách hraběcí rodiny. Empirová **pohřební kaple rodiny Chotků (sv. Kříže)** od J. P. Joendla a A. Archeho z 20. let 19. století se nachází na městském hřbitově.

Kostel sv. Jakuba v Jakubu je unikátním románským kostelem z 2. poloviny 12. století (1165). Později byl přestavován. Poslední, puristickou přestavbu provedli v 70. a 80. letech 19. století J. Kranner a J. Mocker, přesto si kostel uchoval románský charakter. Na vnější fasádě je bohatá výzdoba románskými reliéfy, v interiéru se nachází původní románská empora sklenutá na 2 sloupy. Kostel stojí na návsi na mírné vyvýšenině a je ohrazen bývalou hřbitovní zdí.

Zámek Kačina je jednou z nejvýznamnějších empírových staveb v českých zemích. Je obklopen rozlehlým přírodně krajinářským parkem. Podle nápisu na průčelí zámku započala stavba v roce 1802 a byla ukončena v roce 1822, ale vlastní práce na staveništi začaly podle stavebních deníků až v roce 1806. První plán vypracoval v létě 1788 francouzský stavitel Poyet, byl ale tak rozsáhlý a nákladný, že nebyl přijat. Konečný plán vypracoval saský architekt Schuricht. Z počátku stavba probíhala pod vedením Georga Fischera, který dílčím způsobem upravil a rozpracoval Schurichtův plán. V roce 1807 vedení stavby na základě Fischerova doporučení přebral jeho žák a asistent Johann Philipp Joendl. Vedle technického rozpracování stavebních plánů byl Joendl autorem řady stavebních detailů, jimiž rozvinul a dotvořil původní koncepci sídla. Joendl vytvořil i řadu projektů pro reprezentační i účelové stavby v zámeckém parku a okolní krajině. Roku 1823 byla zámecká stavba v základě dokončena, takže se stavebník Jan Rudolf Chotek mohl z novodvorského zámku přestěhovat do svého nového sídla. Ve stavbě zámku Kačina se velmi jasně projevuje klasicistní respektování jednoty trvanlivosti, účelu a krásy, jakož i snaha dosáhnout s minimálními prostředky maximálního estetického účinku. Funkčně byl zámek rozčleněn tak, že v ústřední hmotě byly umístěny společenské místnosti a obydlí hraběcí rodiny, v kolonádových křídlech pokoje pro hosty, v levém pavilonu knihovna a v pravém kaple a divadlo. Celá budova je ve vnějším uspořádání přísně osově symetrická. Z krajinářského hlediska je velmi významné samotné umístění stavby, která z upraveného temene mírného návrší dominovala okolní krajině.

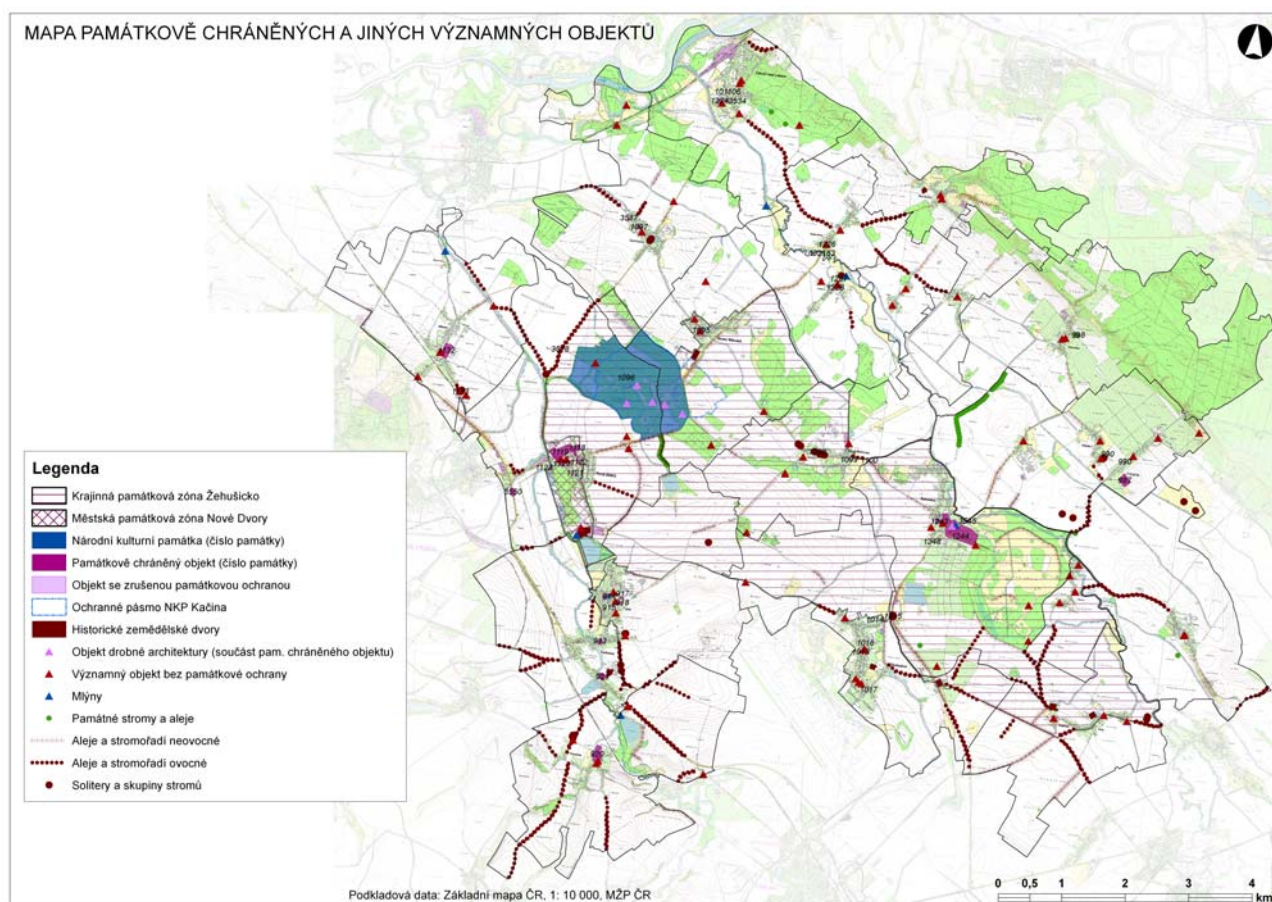
Zámek v Třebešicích byl původně gotickou tvrzí s vodním příkopem, který je zachován dodnes. Přestavěn byl nejprve renesančně koncem 16. století a posléze barokně počátkem 18. století. Budova má čtvercový půdorys a věžičky v nárožích. Čtvercové nádvoří je obklopeno třemi křídly zámku, čtvrtou stranu uzavírá pouze zeď. V přízemí a prvním patře se zámek do nádvoří otevírá arkádami.

Kostel sv. Prokopa v Záboří nad Labem je z poloviny 12. století. Kostel byl přestavován v 2. polovině 17. století, ale neztratil románský charakter. Především se dochoval ojedinělý románský portál. Vedle kostela je raně barokní dřevěná zvonice z konce 17. století. Kostel je obklopen bývalou hřbitovní zdí, na její bráně byly barokní sochy sv. Václava a sv. Jana Nepomuckého

z počátku 18. století. Vedle kostela je **fara**.

Zámecký komplex v **Žehušicích** zahrnuje několik staveb. Je to jednak tzv. **Nový zámek**, který je raně barokní zámek z 2. poloviny 17. století a jehož stavitelem byl zřejmě Francesco Caratti. Ve 20. letech 19. století byl Nový zámek za Josefa Matyáše Thun-Hohensteina empírově upraven. Zámecká budova je poměrně rozlehlá o půdorysu písmena H, před ní stojí pozdně empírová hospodářská stavení, která uzavírají nádvoří. Na zámek navazuje menší, ale dendrologicky významný park a rozlehlá obora, proslulá chovem bílých jelenů. Další stavbou v areálu je **tvrz**, stavba původně z let 1361 - 1370 byla přestavována renesančně i barokně. Od konce 18. století byla využívána už jen jako hospodářská budova. Vedle tvrze je bývalý **pivovar** a další barokní **hospodářská stavení** z 18. století. O něco severněji se nachází **Kostel sv. Marka se zvonicí**. Jednoduchý, pozdně barokní kostel byl postaven kolem roku 1760 na popud Jana Josefa Thun-Hohensteina a nahradil starší kostel, který byl asi blíže tvrzi. Kostel stojí na mírném návrší, je obklopen zdi, která byla původně hřbitovní. V jihovýchodním rohu u zdi je zvonice postavená kolem roku 1800 v maurském stylu. Do zdi kostela a do hřbitovní zdi jsou vsazeny renesanční náhrobní kameny z konce 16. století, které sem byly převezeny ze zaniklého kostela Panny Marie v Bojmanech. Před kostelem stojí socha sv. Floriána z 1. poloviny 18. století.

Mapa památkově chráněných a jiných významných objektů

II.4. Současný stav kulturně-historických hodnot

Při pohledu na soupis vyhlášených kulturních památek je patrné, že jsou chráněny především stavební objekty a zejména některé jejich typy; jedná se o zámky (Kačina, Nové Dvory, Žehušice, Hlízov, Třebešice), kostely, případně jiné církevně - duchovní stavby (kapličky, křížky, sochy) a významné domy v rámci intravilánu obcí. Naopak kromě poplužního dvora Horka (Svobodná Ves) a části hospodářských objektů v Žehušicích (č. p. 19) chybí ochrana struktur

historické zemědělské a hospodářské krajiny. Také krajinu samu o sobě a její kulturní hodnoty památkový zákon zcela nechrání. V ochraně krajiny jej doplňuje zákon o ochraně přírody a krajiny, jímž jsou chráněna některá stromořadí a park kolem Kačiny (Evropsky významná lokalita a ochranné pásmo památky zámek Kačina). Přírodní památka Kamajka chrání bývalé vápencové lůmky s paleontologickým nalezištěm, ale ne (rozpadlé) zbytky parkové úpravy na sousedním návrší. Větší plošnou ochranu i přírodně - kulturním prvkům by měla poskytovat Městská památková zóna Nové Dvory (i s bývalou novodvorskou zahradou a bažantnicí) a zejména Krajinná památková zóna Žehušicko, která je však velmi slabým institutem bez možností udělovat sankce za újmu na kulturním dědictví.

Můžeme konstatovat, že většina obcí se snaží dbát o svůj vzhled a drobné památky jako kapličky, sochy, pomníky jsou ve většině z nich v dobrém stavu, mnohde jsou čerstvě opravené či je přes drobné vady vidět, že byly opravovány v poměrně nedávné době. Většinou je i upraveno jejich okolí, někde je jen vysekána tráva, jinde i výsadba květin a dřevin. V poměrně dobrém stavu je i většina kostelů. V havarijním stavu je jen kostel v Loších (Čáslav, mimo zájmové území), což je jinak unikátní raně gotická stavba. V poměrně špatném stavu je kostel v Církvici a dominikánská rezidence s kostelem svaté Anny v Nových Dvorech. Kostel sv. Prokopa v Záboří nad Labem s nádherným románským portálem prochází celkovou rekonstrukcí. Kostely jsou nepřístupné, což je škoda, ale vzhledem k množství vyloupených památek v posledních desetiletích pochopitelné. Určitou výjimkou je kostel sv. Jakuba v Jakubu, další ze zdejších románských staveb, od nějž si lze půjčit klíče u správce a prohlédnout si tak i interiér.

Významnými památkami jsou zámky, především zámek Kačina, jedna z největších a nejčistších empírových staveb v českých zemích. Zámek Kačina je již od doby po 2. světové válce spravován Národním zemědělským muzeem a zdejší pobočka se jmenuje Muzeum českého venkova. Pokud jde o zpřístupnění a využití, zámek do jisté míry hledá svoji tvář a expozice je částečně v rekonstrukci. Jedná se však o jedinou běžně přístupnou památku v zájmovém území, zámek je možno během letní sezóny navštívit denně kromě pondělí (a v zimě pouze po předchozím objednání). V reprezentativních prostorách byla v 90. letech 20. století otevřena „klasická“ zámecká expozice, již je možno navštívit s průvodcem. Využívá nejatraktivnějších prostor zámku a prezentuje je osvědčenou a oblíbenou formou. Na vnitřní expozici navazuje naučná stezka - procházka parkem. Poněkud zastaralá expozice prezentující ve zbytku prostor zámku zemědělství a venkov byla před pár lety zrušena a její náhrada se stále hledá.

Další zámky v zájmovém území nejsou běžně přístupné. Zámek Třebešice, který byl v havarijním stavu, byl zakoupen a zrekonstruován soukromým vlastníkem (ITAKA reality s r. o.). Nabízí se zde po telefonickém objednání možnost navštívit zámeckou zahradu a část interiérů (www.trebesice.com). Jinak zámek slouží jako luxusní hotel a pořádají se zde stáže pro umělce (majitel spolupracuje s pražskou soukromou galerií Futura). Zámek v Hlízově byl také zakoupen soukromníkem a je adaptován k obytným účelům. Zámek v Nových Dvorech je využíván jako škola a udržován v provozuschopném stavu. Totéž bohužel nelze říci o zahradě. Staré zahradní stavby se rozpadají. V hospodářských objektech těsně u zámku nepřiliš citlivě hospodáří zemědělské družstvo. Nejhorší je ale stav rozsáhlého zámeckého areálu v Žehušicích. V tzv. Novém zámku byla až do 90. let 20. století škola. Po jejím přestěhování do nové budovy je objekt nevyužíván a rychle chátrá. Na Nový zámek navazuje proslulá Žehušická obora s chovem bílých jelenů, přístupný je ale jen její okraj v letní sezóně jednu hodinu denně (10,00 - 11,00) na ukázkou krmení jelenů (www.obora-zehusice.cz). Mezi Novým zámkem a oborou se nachází ještě malý park, který je také upraven v přírodně-krajinářském duchu. Nachází se v něm řada cenných dřevin, ale v současné době park postrádá péči, takže se jeho stav rychle a výrazně zhoršuje. Tzv. Starý zámek (tvrz) je nevyužíván dlouhodobě a je v havarijním stavu. Totéž platí i o velkých hospodářských budovách bývalého dvora. Celý areál má několik vlastníků, jejichž vzájemná spolupráce je problematická.

Tím se dostáváme k další poměrně velké skupině historických budov, která ale není ve své většině chráněna a je mnohdy ve špatném stavu či zaniká. Jedná se o hospodářské objekty - zejména dvory, ale i mlýny či cukrovar Ovčáry. Bývalé vrchnostenské dvory přešly hned po 2. světové válce do správy státních statků a pak jednotných zemědělských družstev, které v nich nepřiliš citlivě

hospodařily, staré budovy postupně obestavěly novými a přestávaly je využívat. Většina těchto staveb je dodnes součástí zanedbaných zemědělských areálů a o jejich údržbu nikdo příliš nepečuje. Cukrovar Ovčáry již prakticky zanikl.

Venkovské domy a usedlosti jsou další, relativně hojnou skupinou památek. Většina z nich nadále slouží k obytným nebo rekreačním účelům a je proto udržována v dobrém stavu. Je to ale také nejčastější typ památek, u nichž byla ochrana zrušena, protože předmět ochrany zanikl. Udržování těchto památek tedy často závisí na vůli vlastníka. Jedinou městskou památkovou zónou v zájmovém území jsou Nové Dvory, kde je i několik domů samostatně chráněno jako památka. Bohužel stav některých chráněných domů je špatný a některé památky se blíží zániku (zejména roubená chalupa a vodárenská věž).

Charakter zástavby v obcích je v důsledku jejich historického vývoje značně rozmanitý. Malé obce si více či méně dokázaly uchovat venkovský ráz, ale charakter většiny obcí je poznamenán poměrně necitlivou výstavbou rodinných i bytových domů v 70. a 80. letech 20. století, které nerespektovaly charakter zástavby a ráz sídel a vycházely z městských vzorů. Případně byly starší usedlosti necitlivě přestavovány a přistavovány. Je jimi narušen ráz většiny sídel. Další kapitolou je výstavba rodinných domů v 90. letech 20. století, která překotně pokračuje až do současnosti. Staví se většinou na plochách na okraji obcí a podle typizovaných „katalogových“ vzorů, takže ani současná výstavba nemá venkovský charakter a v mnoha případech narušuje vzhled obcí. Vzhledem k tomu, že většina sídel plánuje další, poměrně rozsáhlé plochy pro bytovou výstavbu, lze se obávat, že typický ráz obcí v zájmovém území bude ještě více narušen.

Dalším možným ohrožením kulturních hodnot území, kromě výše zmíněné naddimenzované bytové výstavby, je plánovaná výstavba dopravní infrastruktury. Vysokorychlostní železniční koridor, který byl v minulém plánu vyššího územního celku a který protínal komponovanou krajinu kolem Kačiny, již v novějších dokumentech není a snad se tedy již s touto variantou trasy nepočítá. V několika variantách je rozpracováno přeložení silnice I. třídy Kolín - Čáslav, které podle jednotlivých variant více či méně narušuje území Třebešické skalky či okolí rybníka a mlýna Vrabcov. Lze se obávat, že v případě výstavby dopravní infrastruktury by bylo argumentováno „vyšším zájmem“, než je ochrana kulturních a přírodních hodnot.

Účinnost ochrany kulturních hodnot území lze charakterizovat jako nedostatečnou, což se nijak nevymyká oproti mnoha jiným oblastem ČR. Kulturní hodnoty krajiny (jako např. parkové úpravy kolem Kačiny či Žehušic nebo staré hospodářské struktury, pozůstatky hrází některých rybníků) jsou chráněny jen v rámci slabého institutu krajinné památkové zóny. I stavební objekty jsou chráněny dosti výběrově. Vzhledem k tomu, že Novodvorská a Žehušická můžeme zařadit k periferním oblastem, památky jsou ohroženy spíše nezájmem a nedostatečným využitím než dravými podnikatelskými záměry. Nemálo, zvláště velkých a významných objektů chybí a památková péče není schopna donutit vlastníky k splnění jejich povinností a k péči o památku.

Krajina Novodvorská a Žehušická má velký kulturně-historický potenciál, který je ale z velké míry nevyužit a širší veřejností i nepoznán. Jedná se o periferní oblast, z hlediska cestovního ruchu ve výrazném stínu Kutné Hory. Oblast navíc nevystupuje jako ucelený region a chybí jí jednotící prvek. Mohl by se jím stát zámek Kačina a na něj navazující komponovaná krajina, ale zatím takto nefunguje a ani není vnímán. Celé oblasti chybí též potřebná propagace a zpřístupnění krajiny i některých významných památek.